

První historicky doložené hnízdění morčáka velkého (*Mergus merganser*) na Chrudimsku

The first nesting record of the Common Merganser (Mergus merganser) in Chrudim district

Roman HELLINGER

Vestec 6, 537 01 Chrudim; e-mail: hellingerr@seznam.cz

ÚVOD

Morčák velký (*Mergus merganser*) je nápadný druh rybožravé potápivé kachny obývající celou severní Eurasii a velkou část Severní Ameriky. V jižní polovině Evropy tvoří izolované populace (ŠŤASTNÝ *et al.* 2006). Hnízdí v dutinách starých stromů na jezerech a pomalu tekoucích řekách (SVENSSON *et al.* 2016). V České republice (ČR) je především zimním hostem, přičemž nejhojnější bývá za tuhých zim (ŠŤASTNÝ & HUDEC 2016).

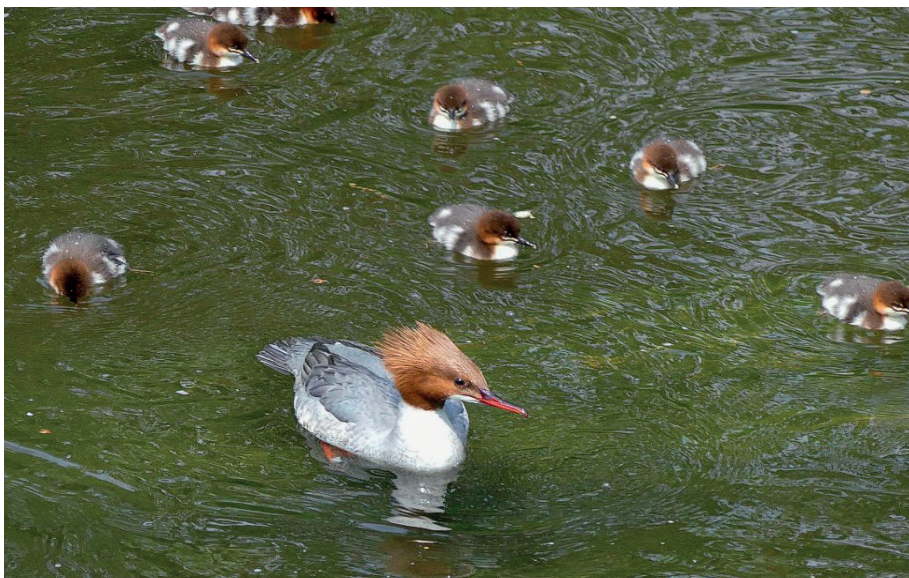
Nepravidelné hnízdění jednotlivých párů je známé z našeho území již od 19. století, ale k vytvoření pravidelně hnízdící populace došlo v ČR až na konci 90. let 20. století. V Polabí bylo hnízdění morčáka poprvé zjištěno v roce 1989 na soutoku Labe a Jizery u Káraného (HUDEC 1994), další případ byl zaznamenán na Labi v Českosaském Švýcarsku v roce 1997 (ŠŤASTNÝ *et al.* 2006). Při mapování hnízdního rozšíření ptáků v ČR v letech 2001–2003 byl hnízdní výskyt doložen ve čtyřech kvadrátech, kde hnízdilo odhadem 2–11 párů, první pravidelné hnízdiště vzniklo v tomto období v povodí Odry a Olše na Ostravsku a Karvinsku (ŠŤASTNÝ *et al.* 2006). Při mapování hnízdního rozšíření ptáků v letech 2014–2017 morčák velký hnízdil již v šedesáti mapovacích kvadrátech, které se nacházely na území Čech především v povodí Ohře, Jizery a Vltavy na místech, kde se v okolí řek vyskytují starší břehové porosty (ATLAS 2014–2017). Ve východních Čechách hnízdí dosud morčák velmi řídko. Do roku 2019 bylo hnízdění prokázáno pozorováním vyvedených mláďat pouze na Úpě na Náchodsku a na Labi u Přelouče (ČSO 2020).

Záznamů o pozorování morčáků velkých z území bývalého okresu Chrudim není mnoho a všechny se týkají pouze období migrace a zimování. Dne 25. 1. 1972 odchytil K. Harant samici na Horeckém rybníku, dále je pravidelný výskyt druhu v zimním období roku 1997 uváděn na rybníku Velké Dářko na Vysočině. Dne 13. 4. 1992 pozoroval F. Bárta jeden pár na Trhovokamenických rybnících a V. Lemberk dva samce a tři samice na Horeckém rybníku 15. 4. 1997 (LEMBERK 2001). Ve všech těchto případech se velmi pravděpodobně jednalo o nehnízdící protahující jedince. Až v roce 2018 jsem zjistil morčáky v hnízdním období na Chrudimce mezi Chrudimí a Tuněchody. Konkrétně 19. 2. 2018 jsem pozoroval pár na Chrudimce u Tuněchod a 6. 6. téhož roku samici za čističkou odpadních vod u obce Vestec ve vhodném prostředí, avšak nic nenasvědčovalo hnízdění. Tento příspěvek informuje o prvním prokázaném hnízdění morčáka velkého na Chrudimsku v roce 2020.

VLASTNÍ POZOROVÁNÍ

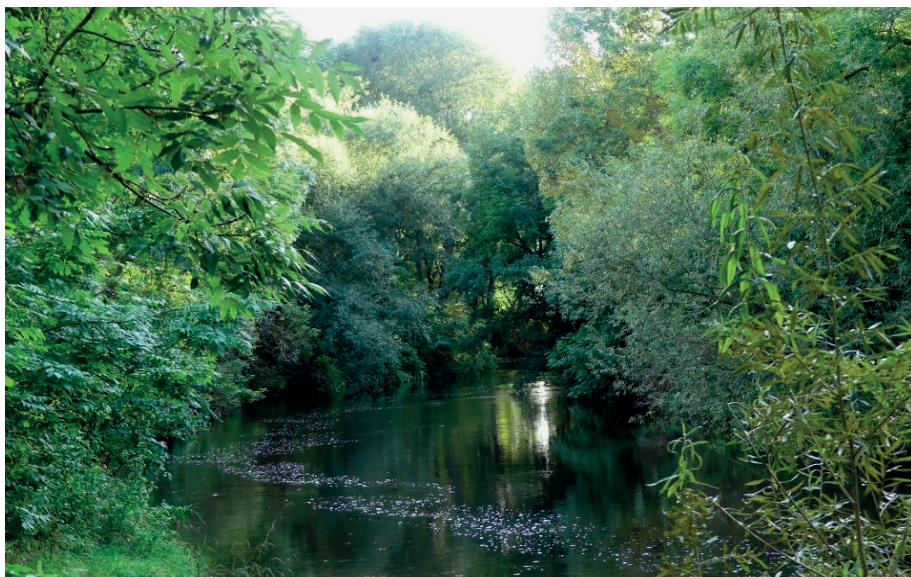
V roce 2020 jsem pár morčáka velkého (*Mergus merganser*) na Chrudimce u Chrudimi zjistil poprvé dne 9. 2. 2020 mezi obcí Vestec a dvorem Kalousov (kvadrát 6060, koordináty 49°58.14' N, 15°49.38' E, nadmořská výška 240 m). Na tomto úseku Chrudimky se ptáci zdržovali celý měsíc. V druhé dekádě března se pár přesunul o necelé 2 km proti proudu Chrudimky do intravilánu města Chrudimi a byl pravidelně pozorován na území přírodní památky Ptačí ostrovy mezi parkem Střelnice a koncem tzv. Velkého ostrova v ulici Pod Kopcem (kvadrát 6060, koordináty 49°57.44' N, 15°48.45' E, nadmořská výška 250 m). Zdejší břehové porosty, tvořené především vzrostlými doupnými jasaný (*Fraxinus excelsior*) a javory (*Acer* sp.) utváří vhodné prostředí pro hnízdění druhu.

V těchto místech pravděpodobně došlo k úspěšnému hnízdění. Samici s jedenácti přibližně týdenními mláďaty jsem poprvé pozoroval dne 8. 5. přímo v parku Střelnice. Při kontrole 10. 5. zde bylo nalezeno jedno osamocené mládě, které bylo tentýž den předáno do péče záchranné stanice Pasička (V. Pekárková *in verb*). Mezitím se samice se zbylými deseti mláďaty přesunula níže po proudu Chrudimky do prostoru mezi obce Vestec a Úhřetická Lhota (vzdálenost 2,5 km – 7 km od předpokládaného hnízdiště v okolí parku Střelnice). Na této lokalitě byli ptáci pozorováni 15. 5. (samice s deseti mláďaty, obr. 1), dále 14. 6., 23. 6. a 26. 6. (samice se šesti mláďaty). Naposledy byla samice a čtyři vzletná mláďata pozorovány za čističkou odpadních vod u obce Vestec dne 28. 8.

Obr. 1: Samice morčáka velkého (*Mergus merganser*) s mláďaty na řece Chrudimce u dvora Kalousov, 15. 5. 2020. Foto: Roman Hellinger.

Fig. 1: Adult female of Common Merganser (*Mergus merganser*) guarding ducklings on the Chrudimka river at the Kalousov court on 15th May 2020. Photo by Roman Hellinger.

Obr. 2: Pravděpodobné hnízdiště – konec Velkého ostrova v přírodní památce Ptačí ostrovy, 6. 9. 2020. Foto: Roman Hellinger.

Fig. 2: Probable nesting site – end of the Big Island natural monument Bird Islands, 6th September 2020. Photo by Roman Hellinger.

DISKUSE

Hnízdiště na Chrudimce je charakteristické pomalu tekoucím proudem a nabízí morčákům vhodné potravní možnosti v podobě drobných ryb a vodního hmyzu, zejména larev vážek (Odonata), chrostíků (Trichoptera) a jepic (Ephemeroptera). K zahnízdění morčáků mohlo dojít v břehových porostech přírodní památky Ptačí ostrovy (obr. 2) v intravilánu města tvořené vzrostlými jasanými (*Fraxinus excelsior*) a javorými (*Acer platanoides*). Součástí nejpravděpodobnějšího hnízdiště je však i frekventovaný park Střelnice, kde samice s malými mláďaty svým atraktivním vzhledem mohla poutat zvýšenou pozornost návštěvníků a být nadměrně rušena. Nalezené opuštěné mládě dne 10. 5. 2020 mohlo být odděleno od rodiny skupinou dětí, kterým bylo V. Pekárkovou odebráno a předáno do záchranné stanice (V. Pekárková *in verb*).

Vhodné hnízdní možnosti pro morčáky nabízí i břehové porosty doupných jasanů za čističkou odpadních vod u obce Vestec (kvadrát 6060, koordináty 49°96.59' N, 15°80.97' E, nadmořská výška 240 m), kde byla rodina pozorována při poslední kontrole koncem srpna 2020.

SOUHRN

V roce 2020 došlo k úspěšnému hnízdění jednoho páru morčáka velkého (*Mergus merganser*) na území přírodní památky Ptačí ostrovy v intravilánu města Chrudimi. Na tomto místě byla 8. 5. 2020 pozorována samice morčáka vodící 11 přibližně týden starých

mláďat. Rodina se v polovině května přesunula o 2,5 km níže po proudu Chrudimky do oblasti mezi obcemi Vestec a Tuněchody. Při poslední kontrole 28. 8. byla samice se čtyřmi mláďaty pozorována za čističkou odpadních vod u obce Vestec. Dle dostupných pramenů se jedná o historicky první doložené hnízdění tohoto druhu na území bývalého okresu Chrudim.

SUMMARY

In 2020, one pair of Common Merganser (Mergus merganser) was successfully nested in the town of Chrudim (grid no. 6060, coordinates 49°57.44' N, 15°48.45' E, altitude 250 m a.s.l.). Female guarding 11 one week old ducklings was observed in Bird Islands Natural Monument on 8th May 2020. According to all available sources, this is historically first documented nesting of this species in the Chrudim district.

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji Liborovi Prausovi za cenné rady a připomínky ke zpracování příspěvku a korekturu.

LITERATURA

- ATLAS 2014–2017: *Výsledky Atlasu hnízdního rozšíření ptáků ČR 2014–2017: Morčák velký (Mergus merganser)*. Dostupné na https://birds.cz/avif/atlas_nest_map.php?rok=2017&druh=Mergus_merganser. Naposledy navštíveno 22. 7. 2020.
- ČSO 2020: *Birds.cz – pozorování ptáků*. Dostupné na <http://www.birds.cz/avif>. Naposledy navštíveno 30. 8. 2020.
- LEMBERK V. 2001: *Obratlovci okresu Chrudim*. Východočeské muzeum v Pardubicích, Pardubice.
- SVENSSON L., MULLARNEY K. & ZETTERSTRÖM D. 2016: *Ptáci Evropy, severní Afriky a Blízkého východu*. Jiří Ševčík, Plzeň.
- ŠŤASTNÝ K. & HUDEC K. (eds) 1994: *Fauna ČR: Ptáci 1*. Academia, Praha.
- ŠŤASTNÝ K., BEJČEK V. & HUDEC K. 2006: *Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice 2001–2003*. Aventinum, Praha.